

AD FONTES

УДК 930(477)

DOI: 10.31651/2076-5908-2021-1-126-135

ТЕЛЬВАК Віталій Васильович,
доктор історичних наук, професор
кафедри всесвітньої історії та
спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка,
e-mail: telvak1@yahoo.com
Orcid ID: 0000-0002-2445-968X,

РАДЧЕНКО Олег Анатолійович,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри практики
німецької мови Дрогобицького
державного педагогічного
університету імені Івана Франка,
Orcid ID: 0000-0003-1313-5396
e-mail: olehradchenko@yahoo.de

ЛИСТИ ЯНА ПАЙСКЕРА ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Дослідження містить опрацювання та публікацію листів чеського славіста Яна Пайскера до Михайла Грушевського. З'ясовано змістове наповнення епістолярію (обмін літературою, наукове консультування, написання рецензій), відзначено проблеми, котрі в листах підняті уперше. Реконструйовано ставлення М. Грушевського до праць чеського колеги. Підсумовано вагомість опрацювання адресованих українському історичному листів для з'ясування особливостей рецепції його творчої та громадської діяльності.

Ключові слова: М. Грушевський, Я. Пайскер, епістолярій.

Постановка проблеми. Проблема осмислення рецепції різнопланової спадщини Михайла Грушевського його сучасниками протягом останніх років перетворилася на доволі динамічний напрямок української історіографії. Свідченням цьому є монографічні та статейні дослідження, а також декілька томів академічного зібрання творів видатного вченого, де в чотирьох книгах допоміжної серії зібрані найбільш значущі пам'ятки рецептивної грушевськіани авторства вітчизняних, російських, польських, чеських, румунських, німецьких та французьких сучасників Великого Українця. При з'ясуванні особливостей осмислення ними багатогранної діяльності українського колеги вдалося виявити, що оприлюднені критичні реакції у вигляді рецензій чи полемічних текстів були лише частиною, при цьому не найбільшою, висловленого ставлення до феномену Грушевського-історика. Не менш цікавими, а за емоційністю значно глибшими, виявилися оцінки, висловлені у приватний спосіб, насамперед, у адресованих українському вченому листах. Ми вже мали можливість продемонструвати цю особливість епістолярію як історіографічного джерела на кількох українських, німецьких і російських прикладах.

Водночас відзначимо, що у випадку деяких колег М. Грушевського епістолярні рефлексії були єдиними проявами рецепції, адже з тих чи інших причин вони так і не підготували рецензійних оглядів на прочитані праці, хоча й висловлювали такі наміри. Тож листи, котрі до нашого часу збереглися в архівних колекціях автора «Історії України-Руси», подекуди постають єдиними свідченнями ставлення до нього з боку багатьох сучасників, тим самим розширюючи нашу поінформованість про сприйняття ідей історика у тогочасному інтелектуальному просторі. Привертаючи увагу колег до важливості та змістовності епістолярного виміру грушевськознавчої рецепції, нижче друкуємо листи видатного чеського славіста Яна Пайскера до М. Грушевського.

Метою статті є впровадження до наукового обігу листів чеського вченого Я. Пайскера до М. Грушевського.

Виклад основного матеріалу. Переїхавши до Львова у 1894 р., М. Грушевський розгорнув активну діяльність з популяризації українського погляду на минуле Центрально-Східної Європи. Утім невдовзі він зауважив, що оскільки ця робота велася українською мовою, то практично ~~надалі~~ залишалася незнаною нашим ближчим і дальшим сусідам. У їхньому середовищі надалі переважало польське чи російське бачення історії українських етнічних земель. Осмислюючи цю проблему, М. Грушевський дійшов до розуміння потреби активного поширення українського погляду на східноєвропейську історію в західному світі шляхом реалізації перекладних проєктів. Це рішення знайшло відображення у «Щоденнику» вченого: «В сих місяцях [запис від 13 березня 1904 р.] я багато передумав над системою замовчування нас і над актуальними потребами популяризованя нашої роботи. Я багато помилився, ставши осторонь і покладаючися, що наша робота сама собі проб'є дорогу. Ні, може не пробити, бо забагато інтересованих contra» [1, 24]. Реалізуючи на практиці таке переконання, львівський професор здійснив видання німецькомовного перекладу першого тому «Історії України-Руси», котрий набув значного розголосу у західноєвропейському науковому світі [2].

Натомість малознаним є те, що для деяких читачів цієї праці М. Грушевського з академічного середовища її вихід став нагодою нав'язати епістолярний діалог з українським істориком. Йшлося про те, що німецькомовне видання першого тому перетворило її автора в очах західних славістів на найбільш солідну постать тогочасної україністики. Тож з ним починають радитися, консультуватися стосовно добору літератури та пошуку джерел з тих чи інших питань українського минулого, врешті, дискутувати. Одним із таких славістів, для кого «Історія українського народу» стала поштовхом для написання листа до Львова з пропозицією співпраці, був знаний чеський славіст Ян Пайскер.

Оскільки особа цього вченого є малознаною нашим сучасникам, стисло згадаємо ключові віхи його життєпису. Отже, Ян (Йоганн) Пайскер (1851–1933) – соціальний історик та історик економіки. Народився в Вупоржані (Опаржани, Богемія) 25 травня 1851 р., помер у Граці 29 травня 1933 р. У 1870–74 рр. вивчав історію та славістику в Празькому університеті, з 1874 р. працював бібліотекарем у празькому Клементинумі, а в 1891–1918 рр. в університетській бібліотеці Грацу, директором якої він був від 1910 р. У 1892 р. захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора філології у Грацькому університеті, у 1901 р. габілітувався. У 1901–18 рр. працював приват-доцентом соціальної та економічної історії з особливим акцентом на проблемах міграції та сільського господарства в Грацькому університеті. Надалі, у 1919–21 рр., був штатним професором соціальної і економічної історії в Празькому університеті, але після виходу на пенсію повернувся до Грацу. Я. Пайскер спочатку належав до чеських позитивістів з інтелектуального кола Томаша Масарика і писав праці про чеські топоніми та релігійну історію, але потім звернувся до давньої чеської соціальної історії. У Граці на противагу К. Іречку (Jireček), Й. Ліпперту (Lippert), Л. Нідерле (Niederle), А. Допшу (Dopsch) та ін. розширив свої соціально-історичні дослідження на сферу ранньої історії слов'ян. Я. Пайскер вибудував узагальнену теорію слов'янського поневолення турками, татарами, аварами та германцями, яка донині лишається суперечливою, пов'язав із нею питання жупанів у словенів, вбачав коріння слов'янської задруги у візантійській системі оподаткування і відстоював дуалістичний характер слов'янського язичництва. Його полемічні теорії сприяли науковій консолідації

та профілюванню давньої соціально-економічної історії слов'ян, насамперед південних. Основні праці Я. Пайскера: «Дослідження соціальної та економічної історії слов'ян» («Forschungen zur Social- und Wirtschaftsgeschichte der Slawen»), 3 томи, 1896–1900; «Нові основи слов'янської археології» («Neue Grundlagen der Slawischen Altertumskunde»), 1910; «Које со вјере били стари Sloveni prije krštenja?» («Яку віру мали давні слов'яни до християнізації»), 1925.

У своїх листах Я. Пайскер, осмислюючи прочитану «Історію українського народу», піднімає низку важливих проблем вивчення історії східних слов'ян, котрі були найбільш дискутованими у той час. При цьому у вічі впадає значний пієтет чеського вченого до українського колеги. Чого лише вартує його зізнання: «Ваша прекрасна книга стала моєю Біблією». На особливу увагу заслуговують згадки в листах про наміри Я. Пайскера відгукнутися рецензією на твір колеги. Відзначимо, що наразі про рецензію чеського славіста нічого не відомо дослідникам його творчості. Тож саме листи Я. Пайскера змушують нас до опрацювання західноєвропейської історичної періодики у пошуках його можливої критичної рефлексії.

Оскільки листи М. Грушевського до Я. Пайскера наразі не віднайдені, ми маємо дуже мало інформації про ставлення українського історика до колеги з Грацу. Так, у щоденнику львівського професора занотовано його враження від першого листа Я. Пайскера, в якому кореспондент не шкодував компліментів на адресу книги українського вченого: «Приємно настроїв мене лист від Peisker-a в справі нім[ецької] “Історії”» [3, 166 зв.]. З того часу між українським і чеським істориками налагодилося листування та обмін науковими працями. На одну з них М. Грушевський відгукнувся доволі гострою рецензією. Йдеться про студію Я. Пайскера «Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turko-Tataren und Germanen und ihre sozial-geschichtliche Bedeutung» («Давні зв'язки слов'ян з турками, татарами і германцями та їхнє соціально-історичне значення», Штуттгарт, 1905), в якій він намагався обґрунтувати нібито одвічне поневолення слов'янських племен їхніми германськими та тюркськими сусідами у додержавний період. Ці погляди очікувано викликали доволі голосну полеміку та практично однотайну критику з боку слов'янських дослідників (Л. Нідерле, А. Брікнер, Ф. Крчек та ін.). З ними у своїй рецензійній статті вповні солідаризувався і М. Грушевський, разом із тим віддавши належне значній ерудиції та дослідницькому таланту чеського колеги [4]. Більш відверто своїми враженнями від його праці львівський професор поділився із щоденником: «Читав книжку Пайскера, і невважаючи на всю фантастичність її, зробила на мене дуже тяжке вражіння» [5, 104–105]. Вкотре до історіографічних конструктів Я. Пайскера М. Грушевський звернувся напередодні Першої світової війни у третьому виданні першого тому «Історії України-Руси» [6, 245, 250, 255–256, 266, 273, 315, 354, 367]. Там учений загалом переповів свої попередні спостереження в контексті обговорюваної ранньоісторичної проблематики. У повоєнний час український історик уже спеціально не звертався до праць чеського колеги. Нічого нам наразі не відомо також про продовження їхніх взаємин чи епістолярного діалогу, хоча після виїзду М. Грушевського на еміграцію вони в один час жили у Празі.

Висновки. У підсумку вкотре вкажемо на значну інформативність епістолярію для з'ясування широкої панорами грушевськознавчої рецепції кінця XIX – першої третини XX ст. Також, як бачимо це на прикладі опублікованих нижче документів, листи західноєвропейських істориків до українського колеги містять незнану з інших джерел різнопланову інформацію стосовно творчих планів М. Грушевського і особливостей обговорення актуальних тоді історіографічних проблем. Тож епістолярій інтелектуалів, на наше переконання, повинен посісти належне йому важливе місце серед інших історіографічних джерел.

Список використаної літератури

1. Грушевський М. Щоденник 1904–1905 рр. // Український історик. – 2006–2007. – Ч.4/1–2. – С. 15–74.
2. Тельбак В. Німецькомовна «Історія українського народу» Михайла Грушевського в оцінках сучасників // Український історичний журнал. – 2007. - № 3. – С. 175–189.

3. ЦДІАУК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25.
4. Грушевський М. Нові конструкції початків слов'янського і українсько-руського життя. Критичні замітки // Записки НТШ. – Львів, 1911. – Т. СІІІ. – Кн. ІІІ. – С. 5–27.
5. Грушевський М. Щоденник за 1910 р. // Український історик. – 2002. – Ч. 1–4. – С. 96–127.
6. Грушевський М. Історія України-Руси. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. 1. – 736 с.

References

1. Hrushevsky, M. (2006–2007). Diary 1904–1905. *Ukrainian historian*. (issue 4/1–2), (pp. 15-74). (in Ukr.).
2. Telvak, V. (2007). German-language “History of the Ukrainian people” by Mykhailo Hrushevsky in the assessments of contemporaries. *Ukrainian Historical Journal*. (issue 3), (pp. 175-189) (in Ukr.).
3. CDIAuK. F. 1235. Op. 1. Spr. 25. (in Ukr.).
4. Hrushevsky, M. (1911). New constructions of the beginnings of Slavic and Ukrainian-Rus life. Critical notes. *Notes of SSS*. (issue СІІІ), (pp. 5–27) (in Ukr.).
5. Hrushevsky, M. (2002). Diary 1910. *Ukrainian historian*. (issue 1–4), (pp. 96-127) (in Ukr.).
6. Hrushevsky, M. (1991). *History of Ukraine-Rus*. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1 (in Ukr.).

ДОКУМЕНТИ

Опубліковані нижче листи Я. Пайскера відклалися в родинному фонді Грушевських у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ (Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 676). Усього на сьогодні маємо 6 кореспонденцій чеського вченого. Доля листів М. Грушевського до Я. Пайскера, як ми вже згадували, наразі невідома. До нас дійшов лише уривок чернетки одного з німецькомовних листів українського вченого до чеського колеги, який друкуємо у коментарях. При археографічному опрацюванні листів усі текстові скорочення, за винятком загальноприйнятих, розкрито у квадратних дужках. Дрібні особливості тексту (закреслення, вставки над стрічками) не обумовлюються. Непрочитані фрагменти листів взято у кутові дужки (<...>). Згадані в листах назви творів, періодичних видань та видавництв автором писалися в лапках і без них, у публікації подаємо скрізь у лапках. Авторські дати і місця написання листів наведені там, де вони є в оригіналі. Ця ж інформація, встановлена упорядниками, взята у квадратні дужки і наведена праворуч над текстом. Усі листи датовані за новим стилем.

Рукописні тексти листів скопіював з оригіналів і переклав з німецької мови кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Олег Радченко. Переклад одного листа чеською здійснив В. Тельвак.

Документ 1

Грац, Рагнітц[штрассе], 18а
2. XII. [19]07 [р.]

Вельмишановний пане Професор!

Дозвольте мені з лікарняного ліжка висловити Вам найщирішу подяку за надзвичайно цінну науку, яку я почерпнув з Вашої фундаментальної праці у німецькому перекладі і черпатиму доти, доки зможу тримати перо у руках. Уважно і зацікавлено я читаю її слово за словом і захоплююсь Вашими старанням, проникливістю, розсудливістю, реалізмом навіть там, де я не поділяю Вашої позиції.

Яка влучна думка видати працю німецькою мовою! Увесь науковий світ буде вдячний Вам, адже лише на панславистичній мові вона стане дорогоцінним надбанням із загального слов'янознавства.

Лише форма її не достойна, і Вашому видавництву можна дорікнути в тому, що воно не надало Вам більш старанного німецького коректора [1]. Інколи навіть не зрозуміло, що є підметом, а що додатком (напр., с. 154: «welche die Awaren»).

Неприємним є переклад назв слов'янських книжок. «Киевскую старину» знайде кожен, а «Das lebende Altertum» – ніхто. І чому не «Живая старина» [2]? Хто не знає

відповідної мови, той і не шукатиме книжки, а хто знає, той не знайде книги «Das lebende Altertum» в жодному каталозі і в жодній бібліотеці. В унів[ерситетській] бібл[іотеці] Грацу є «К[иевская] старина», «Труды арх[еологического] съезда» і т.д., але якщо Ви питатимете у бібліотекаря «Das leb[ende] Altert[um]» чи «Arbeiten d[es] IX. Kongr[esses]», то отримаєте відповідь: «Немає в наявності». А якщо Ви терміново потребуватимете цю книгу і ніде її не знайдете, то чи не розгніваєтесь і не загрузнете безвихідно у своїх студіях?

Дуже шкода також, що Ви не надрукували переліку літератури і не подали його в кінці II тому в алфав[ітному] порядку мовою оригіналу з посиланням на варіант мистецького перекладу Вашого перекладача, щоб навіть славіст міг зрозуміти, як насправді називаються відповідні твори і за якими ключовими словами їх шукати, напр.: «Sammlung von Nachr. z. Antr. des Landes», «Arch. Jahrbuch Südrusslands» і т.д., і т.п. Румунські ж праці Ви цитуєте румунською! Тобто список літератури мав би виглядати так:

Altertum, Das lebende, див.: Starina, Živaja

Arbeiten des I. Kongr., див.: Trudy

Starina, Živaja. Живая Старина (Das lebende Altertum)

<...>

Trudy. Труды I. арх[еологического] съезда...

Вам це видається доволі копітким, однак іншого виходу немає. Лише так Ваша книга вповні відповідатиме своїй меті – бути незамінним і невичерпним довідником для кожного славіста, яким зручно послуговуватись, в якому легко орієнтуватися і який наставлятиме й заохочуватиме не одне покоління дослідників. Інакше я побоююсь, що якийсь дослідник, розгнівавшись і заплутавшись у невдалих перекладах назв, ненароком забуде, наскільки він має бути Вам вдячним.

Усе це не в образі Вам сказано, пане Професор, а щиро.

Нижче – кілька скромних запитань.

Чому Ви применшуєте значення яскраво засвідчених Ібн Русте знуцань угорців над українським народом (с. 163)?

Слов'янське походження Юстина I і відтак Юстиніанів досі вважалось доведеним фактом, а Шафарик вбачає у ньому коріння давньої міграції південних слов'ян на Балкани. Ви іншої думки? У Вас на с. 170 нічого про це не сказано.

На завершення хочу запропонувати Вам обмін: якщо Вам потрібна якась з моїх праць, я радо надішлю її Вам в обмін на екземпляр Вашої німецькомовної «Історії укр[аїнського] народу».

Щиро Ваш

приват-доц. д-р Й. Пайскер,

науковий співробітник Унів[ерситетської] бібліотеки в Граці [3].

ЦДІАУК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 676. – Арк. 1-3. Оригінал, автограф, рукопис.
Німецька мова.

Документ 2

Грац, 18. XII. [19]07 [р.]

Вельмишановний пане Професор!

Найщиріша вдячність за чудову книгу! В якості нерівноцінного подарунка надсилаю Вам у відповідь плоди моєї скромної наукової діяльності.

З задоволенням напишу і рецензію, вибір часопису залишаю за Вами і прошу лише відтермінування, адже зараз я хворію і переобтяжений роботою. Власне кажучи, мені потрібно до осені 1908 року завершити розділи про Asiatic background і про слов'ян до часів Карла Вел[икого] для восьмитомного кембриджського видання з історії середніх віків.

Я читаю українською, російською та всіма іншими слов[янськими] мовами, щоправда повільно, однак просити для себе інші Ваші праці було б нескромним. Утім звертаюся з

цим проханням від імені Університетської бібліотеки Грацу, яка багата на рідкісні слов'янські видання і володіє зокрема Вашими працями, що побачили світ у публікаціях [Товариства ім.] Шевченка. Однак і Ваші російські книги їй дуже стали б у пригоді, тож прошу про них. Чи була б Ваша ласка передати їх бібліотеці Львівського університету з проханням безоплатно переслати У[ніверситетській] б[ібліотеці] Грацу разом з офіційною кореспонденцією? І якщо Ви чи Ваші друзі мають дублікати чи просто непотрібні слов'янські видання, то присилайте нам – славісти Грацу будуть дуже вдячні, адже сучасні політичні відносини не вельми сприяють славістичним закупівлям.

Мені дуже шкода, що я не міг прислужитися Вам раніше, наприклад, при вичитуванні коректури. Тішить те, що німецькі фахові кола, перебуваючи в захопленні від чудового змісту, з поблажливістю поставились до форми. Навіть Льозерт (Loserth) говорить про Вас з великою шаную, і це так радує мене, наче стосується особисто.

Ваш щирий шанувальник
Й. Пайскер

ЦДІАУК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 676. – Арк. 4-5. Оригінал, автограф, рукопис. Німецька мова.

Документ 3

Грац (Рагнітц[штрассе], 18а)
7. 4. [19]08 [р.]

Вельмишановний пане Професор!

На мою невимовну радість Ви приголомшили мене таким чудовим подарунком, що навіть не знаю, як дякувати. Ґрунтовною є Ваша вченість, гідною захоплення – Ваша жертвовність, яка не знає меж у справі збагачення *sumptibus propriis* [4] літератури свого гаряче любимого народу. Щойно я завершу полеміку з Рахфалем [Rachfahl], то заглиблюся в оригінал Вашої праці, переклад якої є лише тьмяним відблиском, і насолоджуюся звучанням української мови, тонке відчуття якої мені привив незабутній Регор [Rehor]. О, незнищений український народ, ти – втілення й останній носій слов'янського мучеництва! Хто ж може тебе не любити, не оплакувати твоєї жажливої минувшини, від щирого серця не бажати тобі щасливого майбуття! Будь мудрим та розсудливим – і ти його досягнеш!

Не сприйміть за нескромність, але мені вельми бракує 2-го вид[ання] першого тому оригіналу Вашої праці, про яке уклінно прошу. Що запропоную натомість? Скромний томик! Я вже не здатен на більше: я змушений за скудну платню виконувати державну канцелярську роботу і братися за наукові студії аж тоді, коли інші ходять на прогулянки чи в театр. Тож прошу на цей раз вдовольнитись незначним.

З глибокою вдячністю
Ваш
Й. Пайскер

ЦДІАУК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 676. – Арк. 6. Оригінал, автограф, рукопис. Німецька мова.

Документ 4

Найсердечнішу подяку за дорогоцінний дар складає Ваш щиро відданий
Я. Пайскер.

[Грац] 28. 5. [19]08 [р.]

ЦДІАУК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 676. – Арк. 13-14. Оригінал, автограф, рукопис. Чеська мова. Листівка з поштовим штемпелем відправлення з Грацу 28. 08. 1908 р. та адресуванням: «Пану Мих. Грушевському унів[ерситетському] професору у Львові».

Документ 5

[7. 9. 1908 р.] [5]

Вельмишановний пане Професор!

Дуже прошу повідомити мені, в якій з австр[ійських] бібліотек я міг би якнайшвидше випозичити цитовані Вами праці (додаток 30: Літ[ература] давніх східнослов[’янських] пос[елень])? Можна лише шкодувати, наскільки бідно представлені рос[ійські] книжки в наших унів[ерситетських] бібліотеках. Стандартна відповідь: немає в наявності. Але у цьому винні самі професори-слов[’яни].

Особливо мене цікавлять: Грушевській. Пинское Полѣсье; Голубовській. Печенѣги; Довнаръ-Зап[ольский]. Оч[ерки] ист[ории] Кривич[ской] и Дреговичской земель; Савитневичъ. Обл[астъ] дрегов[ичей] как предмет археологического исследования; Багалѣй. Ист[ория] Север[ской] земли до половины XIV ст.]. Чи можливо отримати ці праці з бібліотеки Товариства ім. Шевченка?

Ваша прекрасна книга стала моєю Біблією. Проф. Лозерт (Loserth) також належить до Ваших шанувальників.

Щиро Ваш
Й. Пайскер

Напис на лицьовому боці листівки:

Що Ви думаєте про твердження проф. Ростафінського (Rostafínski) щодо локалізації прабатьківщини слов’ян в межах ареалу не бука, а граба (Полісся)?

ЦДІАУК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 676. – Арк. 11–12. Оригінал, автограф, рукопис. Німецька мова. Листівка з поштовим штемпелем відправлення з Грацу 07. 09. 1908 р. та адресуванням: «Пану унів[ерситетському] проф. д-ру М. Грушевському, Львів».

Документ 6

Грац, Рагнітц[штрассе], 18а
6. 6. [19]11 [р.]

Вельмишановний пане Професор!

У «Cambr[idge] Med[ieval] Hist[ory]» повинні побачити світ дві мої розвідки:

1. Про кочівництво всередині Азії (The Asiatic Background) у томі I [6]. Останню коректуру я відіслав ще півроку тому. Чому друк так затягується, мені невідомо.

2. Огляд слов[’янських] старожитностей (The Expansion of the Slavs) [7]. Вона уже понад півтора року лежить у редакції, але я і досі не отримав коректури.

У 1907 році у «Vierteljahresschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte» я опублікував рецензію-полеміку на Шроєра під назвою: «Přemysl – Samo?» [8].

У 1909 році там само вийшла полеміка з Допшем «Соціальний та економічний уклад давніх словенів» [9].

Самостійна праця: «Нові основи... [слов’янської археології]» [10].

Я надсилав Вам окремі видання усіх названих праць, і Ви завжди були одним з перших, хто їх читав. І це само собою зрозуміло, адже Ви так рясно обдарували мене своїми чудовими працями. З мого боку було б дуже невдячно і нешанобливо, якби я так не вчинив. Інколи я писав Вам, не отримуючи відповіді. Це я можу пояснити лише тим, що не вся Ваша кореспонденція з певних причин досягає адресата.

Упродовж 1,5 року я публікую обширну полеміку з Янко (Janko) та Нідерле (Niederle), над другою коректурою якої я саме працюю. Вона містить солідні статті Корша (Korš) і Маркварта (Marquart). Третю коректуру я надішлю Вам для ознайомлення ще на гранках десь наприкінці 1911 р.

На користь моєї теорії крім Корша (Korsch) виступили також:

1. Uhlenbeck в «Museum. Maandblad voor philologie en geschiedenis». Leiden, 1906. № 2 та в «J[ahres]bericht ü[ber] d[ie] Erscheinungen auf dem Geb[iete] d[er] Germ[anischen] Philol[ogie]», 29. Jg., 1909.
2. Florschütz в загребському «Nastavni vjesnik», кн. XIV, № 9–10, 1906.
3. Strohal в «Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu», XXXIII, 1907, с. 50–54.
4. Dušek в «Časopis Moravského musea zemského», VII, 1907, с. 126–138.
5. Bury в «English Historical Review», 1906 чи 1907.
6. Lessiak в «Germanisch-Romanische Monatsschrift», 1910, с. 281.

Я перерахую лише ті, що були мені надіслані. Відколи мені бракує часу на перерахування часописів, дещо залишається поза моєю увагою.

З найкращими вітаннями
щиро Ваш
Й. Пайскер

ЦДІАУК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 676. – Арк. 7–8. Оригінал, автограф, рукопис.
Німецька мова.

КОМЕНТАРІ

1. Я. Пайскер вказує на незадовільну якість перекладу книги М. Грушевського. Зазначимо, що проблема перекладу німецькою мовою першого тому «Історії України-Руси» виявилася доволі складною. Так, українською мовою оновлене видання першого тому, з якого робився переклад, вийшло 1904 року. Втім, незважаючи на полегшення фінансового та видавничого боку справи, німецького видання довелося чекати кілька років. Головною причиною такої затримки був брак відповідних фахівців, що не лише б вільно володіли німецькою та українською, а й орієнтувалися в історичній проблематиці та термінології для адекватного її донесення іноземному читачеві. Люди, які могли б задовільно впоратись із таким відповідальним завданням, були або перевантажені роботою, або, як свідчить тогочасне листування українських гуманітаріїв, не захотіли брати на себе дійсно складного завдання. Наприклад, з пропозицією зробити переклад «Історії України-Руси» німецькою М. Грушевський звернувся до свого колишнього студента Зенона Кузелі. І хоча останній гостро потребував матеріальної допомоги, після тривалих роздумів усе ж відмовився від заманливої пропозиції вчителя. Пояснюючи свою відмову, З. Кузеля писав: «Ваша «Історія» є першою поважною працею з обсягу історії України-Руси, що появиться на німецькій мові; перекладена історія стане невідлучним і певно часто використовуваним підручником для західно-європейських учених або і тих славянських писателів, що не були ближче обзнайомлені з українськими виданнями. Тому мусить вона бути доконче переложена дуже добре, гладко і поправною німеччиною. Вірний лише переклад, такий що не відповідатиме духови німецької мови, пошкодить певне багатоступовості «Історії». З тої причини я не важуся братися за переклад. Тут мої сили за слабкі, а відповідальність ж велика» (Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського / Упорядники: В. Наулко, В. Старков. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2005. – С. 11.). З листа співробітника редакції журналу «Ruthenische Revue» В. Кушніра до В. Гнатюка довідуємося, що справою перекладу німецькою першого тому, попри надмір власних обов'язків у НТШ і редакції «Літературно-наукового вісника», змушений був займатися І. Франко (Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2275. – Арк. 191–193). Згаданий В. Кушнір пропонував свої перекладацькі послуги, однак, як свідчить подальше листування між ним та В. Гнатюком, справу не вдалося вирішити позитивно. Знайдена для такої роботи Феліція Носсіг, хоча й мала досвід перекладу німецькою українських літературних творів, зокрема праць І. Франка та В. Стефаніка, була мало обізнана з фаховими особливостями тексту. Усе це змусило декілька разів вичитувати та правити перекладений том. Цією роботою, як свідчить щоденник М. Грушевського, принагідно займався переобтяжений різними

справами І. Франко (Грушевський М. Щоденник / Підг. до друку І. Гирич та О. Тодійчук // Український історик. – 2006–2007. – № 4 / 1–2. – С. 31). Попри докладені зусилля, якість перекладу виявилася невисокою, про що врешті писали більшість оглядачів книги.

2. Німецькою «lebend» дослівно перекладається «живий».

3. На цей лист Я. Пайскера зберігся фрагмент німецькомовної відповіді М. Грушевського. Друкуємо її у перекладі О. Радченка: «Високоповажний! Прошу прийняти ширю вдячність за визнання Вами моєї праці. Я був би Вам дуже зобов'язаний, якби Ви висловили свою думку в офіційній рецензії. Це мало б не лише моральну цінність: продовження німецькомовного видання залежить від підтримки на міністерському рівні, якій би вельми посприяли компетентні судження фахівців. Вашу цінну пораду щодо перекладених назв книжок я вдячно беру до уваги і неодмінно скористаюсь нею при підготовці другого тому. Водночас із задоволенням надсилаю Вам свою книгу і буду дуже радий отримати Ваші праці, які Ви ще маєте у розпорядженні. Якщо Ви читаєте українською чи російською, то з радістю запропоную Вам ще деякі з моїх публікацій. Що стосується Ваших питань, відповім наступне. Я не мав жодного наміру применшувати значення свідчень Ібн Русте. Однак реальну основу мають лише повідомлення про те, що угорці торгували рабами-слов'янами. Решта ж може легко бути...» (ЦДІАУК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 275. – Арк. 166).

4. Sumptibus propriis (лат.) – на власні кошти.

5. Дату відправлення встановлено за поштовим штемпелем.

6. Вийшла у 1911 р.: The Asiatic Background // The Cambridge Medieval History 1, 1911.

7. Вийшла у 1913 р.: The Expansion of the Slavs // The Cambridge Medieval History 2, 1913.

8. Przemysl-Samo? Entgegnung auf H. Schreuer // Vierteljahresschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte 5, 1907.

9. Die ältere Social- und Wirtschaftsverfassung der Alpenlawen (Slowenen). Gegen Prof. Dr. Alfons Dopsch // Vierteljahresschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte 7, 1909.

10. Neue Grundlagen der Slawischen Altertumskunde, 1910.

TELVAK Vitalii, PhD hab. (History), Professor at the Department of World History and Special Historical Disciplines, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University,
e-mail: telvak1@yahoo.com,

RADCHENKO Oleh, PhD (Philology), Associate Professor at the Department of German Language, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University,
e-mail: olehradchenko@yahoo.de

LETTERS OF JAN PEISKER TO MYKHAILO HRUSHEVSKY

Abstract. *The purpose of the study is to introduce into scientific circulation the letters of the Czech scholar Jan Peisker to Mykhailo Hrushevsky.*

The methodological basis of the study is an interdisciplinary approach. Such methods as structural and functional system analysis of historiographical facts and the method of critical analysis of documentary material have been particularly important in research implementation.

Scientific novelty. For the first time an annotated edition of Peisker's letters to Hrushevsky has been published.

Result. In his letters, Peisker, reflecting on the «History of the Ukrainian people» by Hrushevsky, raises a number of important issues about studying the history of the Eastern Slavs that was the most discussed at that time. One of the notable features of these letters is the considerable admiration of the Czech scholar expressed for Hrushevsky. The letters include Peisker's intentions to respond with a review to Hrushevsky's work, as well as his questions about the possible German edition of the second volume of the «History of Ukraine-Rus». It should be noted that researchers of Hrushevsky's scientific heritage have not known about the scholar's review or Hrushevsky's plans to publish the translation of a second volume so far. Therefore, Peisker's letters urge us to study Western European historical

periodicals in search of his possible review, as well as to stimulate a more detailed investigation of the problem of Hrushevsky's creative plans in the pre-war decade. Hrushevsky's critical approach to the work of his Czech colleague has been reconstructed. While acknowledging the significant erudition and research talent of Peisker, the Ukrainian historian reasonably rejected his hypothesis about the eternal enslavement of Slavic tribes by their Germanic and Turkic neighbours in the pre-state period.

*The study has **concluded** that the epistolary materials are very informative for elucidating a wide panorama of Hrushevsky's perception by his colleagues at the end of the 19th – first third of the 20th century. As it has been evidenced by published documents, the letters of Western European historians to Hrushevsky often contain a variety of information, unknown from other sources, about his creative plans and the peculiarities of the discussion of topical historiographical problems. Therefore, the epistolary materials of intellectuals should occupy its important place among other historiographical sources.*

Key words: *Mykhailo Hrushevsky, Jan Peisker, epistolary materials.*

Одержано редакцією 18.05.2021
Прийнято до публікації 29.06.2021

